

În pofida afinităților asumate de autor, lucrarea nu se constituie într-o analiză apologetică a unei realități supuse limitelor și entuziasmului proprii experiențelor vieții trăite și propune o fotografie a comunității care și-a adus o contribuție incontestabilă la transpunerea în realitate a programului politic preliminar de reflecția pașoptistă. Din perspectiva eticii care guvernează meseria de istoric, răspunsul la chemarea primelor cercetări este o pledoarie pentru munca stăruitoare, generatoare de înfăptuiri durabile, chiar în absența gloriei facile.

Florian Dumitru Soporan

 <https://orcid.org/>

DOI: 10.59277/AIIGB/2023.62.26

Radu MĂRZA, *Călători și pacienți români la Karlsbad. O istorie culturală a mersului la băi pe la 1900*, cuvânt înainte de Alin Ciupală, Iași, Edit. Polirom, 2022, 499 p., imagini alb-negru și color.

Surprinzătoare prin tematică, interesantă prin conținut, consistentă sub raportul informației și nu în ultimul rând, deosebit de agreabilă la lectură, cartea de față semnată de istoricul Radu Mârza este una din aparițiile editoriale remarcabile ale anului 2022. Trebuie recunoscut că asemenea perspective de abordare, astfel de „istorii” erau de multă vreme așteptate în cultura română pentru excelentul motiv că sunt în măsură să prezinte segmente din istoria societății românești, cu sensibilitățile, atitudinile și comportamentele sale, care scapă unor întrebări de cercetare mai convenționale, respectiv riscăm să le ratăm dacă demersul de cercetare merge numai pe drumuri bătătorite. Domeniul pe care îl ilustrează, „istoria culturală”, este un teritoriu al cunoașterii istorice de dată mai recentă, mai ales la nivelul scrisului istoric românesc, o direcție de studiu și înțelegere a trecutului aflată sub aspect epistemologic și al metodei de cercetare în proximitatea unor zone precum istoria mentalităților, imaginarul, imagologia comparată, care în desfășurarea scrisului istoric european al secolului XX au contribuit enorm la o viziune tot mai pronunțat interdisciplinară asupra vieții sociale în ansamblul său. Istoria culturală își are sursele sala favorite, așa cum sunt cele de factură vizuală (fotografii, cărți poștale...), fără a le exclude însă pe cele „tradiționale”, din rândul cărora se detașează jurnalele, memorialistica, edițiile de corespondență.

Radu Mârza, conferențiar la Facultatea de Istorie și Filosofie a universității clujene, se dovedește a fi în acest domeniu un deschizător de drumuri, dacă ținem seama de faptul că în anul 2020 și tot la Polirom a publicat volumul *Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală (1830-1930)*, alături de care se adaugă preocupările sale de istoria cărții poștale și a fotografiei în Europa centrală¹. Prin această a doua contribuție, Radu Mârza își reafirmă răspicat o opțiune de cercetare și demonstrează, totodată, cât de interesante și de ofertante sunt teme de această factură, precum călătoria și „mersul la băi” în societatea românească înainte și după Primul Război Mondial, altfel spus cât potențial au subiecte și problematici de studiu care nu se numără printre cele consacrate, „de manual” și care ilustrează o nouă viziune și o nouă sensibilitate istoriografică, afirmată tot mai pregnant în scrisul istoric românesc din ultimele trei decenii.

¹ Reținem în acest sens câteva titluri: Maria Lupescu Makó, Radu Mârza, *Sending greetings during the great War*, în vol. *World War I. The other face of the war*, edited by: Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș, Cluj-Napoca, Romanian Academy/Center for Transylvanian Studies, Cluj University Press, 2016, p. 411-441; Radu Mârza, Radu Lupescu, *Între două lumi. Clujul în cărți poștale 1900-1920. Album*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2020; Idem, *Între două lumi. Clujul în cărți poștale 1918-1945. Album*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022.

Volumul asupra căruia reflectăm se deschide cu un cuvânt înainte semnat de universitarul bucureștean Alin Ciupală, un istoric cu largi deschideri spre teritorii novatoare ale cercetării și autor al unor contribuții de mare interes pe zona istoriei culturale². Conținutul cărții *Călători și pacienți români la Karlsbad. O istorie culturală a mersului la băi pe la 1900* este structurat, în continuare, pe opt capitole precedate de o introducere, iar la final avem o Anexă documentară, Bibliografia și Indicele de nume și locuri. Secțiunea introductivă, intitulată sugestiv: „Cel dintâi loc de cură din lume”, prezintă începuturile turismului balnear la Karlsbad, cu infrastructura aferentă, câteva repere privind evoluția călătoriei la români în timpurile moderne, apariția unei literaturi favorizante în direcția călătoriei, în special a unor texte cu caracter practic în acest sens-„ghidurile de călătorie”. Autorul explică, de asemenea, cum și-a organizat cercetarea și cu ce surse a documentat participarea „lumii bune” românești la băi la Karlsbad, redenumită Karlovy Vary după prăbușirea Monarhiei austro-ungare și intrarea stațiunii sub administrație cehoslovacă. În aceste considerații introductive nu este vorba numai despre suportul documentar al cercetării, despre organizarea acesteia și despre începuturile călătoriei de tip modern în lumea românească, despre experiențele livești ale autorului, ci și despre relația sa afectivă cu „arta călătoritului” și nu în ultimul rând, despre primii pași în această direcție, care l-au determinat peste ani să dedice acestei pasiuni personale un studiu monografic.

În continuare, primul capitol al cărții, „*Cel mai frumos spital al Europei*” (*Istoria Karlsbadului*), prezintă reperele devenirii acestei localități, de la începuturile învăluite în legendă care se plasează sub raportul cronologiei în secolul al XIV-lea, până la faimosul oraș balnear din timpurile moderne. Suntem invitați, astfel, să citim despre transformările care au marcat orașul Karlsbad și zona înconjurătoare pe durata câtorva secole, cu impact major asupra vieții economice locale, pentru a ajunge stațiunea strălucită a Europei din perioada cunoscută sub numele de „Belle Époque”, care se suprapune, practic, peste ultimele decenii ale apartenenței stațiunii la Imperiul austro-ungar. Karlsbad-Karlovy Vary de după 1918-n-a fost scutită de evoluții mai dure, pe care le-a traversat cu bine, cu mențiunea că șocurile politice de care a avut parte în secolul XX, nazismul și comunismul, i-au subrezit prestigiul, după cum afirmă autorul. Capitolul se încheie cu o secțiune care ni-i prezintă pe „vizitatorii celebri ai Karlsbadului”, personalități de mare anvergură din întreaga lume: monarhi, principii, președinți, primi-miniștri, muzicieni, compozitori, scriitori, oameni de știință, actori, regizori și alte figuri ilustre, de o extremă varietate ca profil uman, de la Maria Tereza, Giacomo Casanova, Napoleon Bonaparte, Francisc Iosif, Johann Sebastian Bach, Karl Marx, Sigmund Freud, Adolf Hitler, Robert de Niro, Iuri Gagarin ...

Capitolul al doilea, „*Mecca balneologilor*” (*Medicină și medici români la Karlsbad*), ne oferă o informație prețioasă despre medicii români care au activat în această stațiune în deceniile premergătoare Primului Război Mondial și în perioada interbelică. Consultând broșurile de prezentare, ghidurile de călătorie și anunțurile publicitare, autorul cărții a reușit să identifice 15 medici români la Karlsbad, personaje cunoscute și mai puțin cunoscute: Iuliu Traian Mera, Romulus R. Crăciun, Artur Fischmann, Nicolae Comșa, Alexandru Vaida-Voevod, Grigore Graur, Virgil Ciobanu etc. (lista completă în carte la pagina 71). Pe lângă date punctuale privind prestația lor acolo, acest capitol vorbește despre ghiduri ale stațiunii în limba română, literatură medicală românească referitoare la Karlsbad, literatură de popularizare, asociații profesionale, vizite oficiale, congrese, cursuri de perfecționare – aspecte care sunt convergente cu problematica profesiei de medic specializat în cură de tip balneologic.

Capitolul următor (al III-lea) înregistrează sub un titlu sugestiv: „*La ape, birturi, pe promenade auzi românește la fiece pas*” (*Vizitatori români la Karlsbad*), prezența românească în sensul cel mai larg al termenului-pe „Kurgăștii” români-așa cum îi numește Demostene Botez, un oaspete statornic al stațiunii. Este un capitol foarte important pentru contribuția documentară pe care

² Alin Ciupală, *România în timpul Primului Război Mondial. Aliați, adversari și propagandă. O istorie în imagini*, București, Edit. Monitorul Oficial, 2018; Idem, *Lumea rurală românească acum o sută de ani. Romanian rural life one hundred years ago. Istorie și imagini/History and images*, București, Monitorul Oficial. Editură și Tipografie, 2019.

o aduce volumul cu privire la prezența românească în faimoasa stațiune central-europeană. Stațiunea a fost frecventată de personaje faimoase: politicieni, oameni de cultură, scriitori, jurnaliști, până la înalte fețe bisericești, din Vechiul Regat român și din provinciile românești ale Austro-Ungariei, precum și din România Mare ulterior. Simpla enumerare a acestor figuri este semnificativă: Barbu Știrbei, membri ai familiei Golescu, Gheorghe Asachi, Ion Heliade-Rădulescu, Brătienii, Alexandru Vaida-Voevod, Constantin Argetoianu, Octavian Goga, Ion și Alexandru Lapedatu, Demostene Botez, ș.a.m.d. Aflăm pe final de capitol cum se desfășura o zi din viața cuiva aflat la băi, între programul specific de cură și delectarea cu ceea ce oferea stațiunea prin atracțiile ei. Precizând faptul că o evidență exhaustivă a prezenței românilor la Karlsbad este imposibilă, Radu Mârza prezintă numeroase informații relevante sub aspect cantitativ, așa cum sunt numele de „kurgashti” români identificați în publicația „Karlsbader Kurliste”, care i-a fost parțial accesibilă (p. 149-156). Este de asemenea importantă precizarea că din punct de vedere socio-profesional cei mai numeroși vizitatori români provin din rândul comercianților, funcționarilor, latifundiarilor, rentierilor, după care urmează reprezentanți ai profesiilor liberale-profesori, avocați, notari – și ai ofițerilor.

Capitolele IV și V zăbovesc asupra unei teme prezente în preocupările unei părți însemnate a celor care au frecventat de-a lungul timpului stațiunea: afacerile politice. Karlsbad ajunge astfel o veritabilă „capitală de vară a Europei”, ca urmare a faptului că sub pretextul concediului și al curei balneare personaje din lumea politică de vârf de pe întreg continentul s-au întâlnit aici, înainte și după „Marele Război”, pentru a pune la cale ... țările lor și relațiile dintre ele. Stațiunea este relevantă la acest capitol și pentru relațiile româno-cesoslovace din deceniile interbelice, instituționalizate sub forma Miciei Antante, dar și pentru alte „dosare politice” mai complicate ale timpului, așa cum a fost chestiunea sudetă. Materialul documentar analizat îl îndreptățește pe autor să afirme că înainte de 1914 Karlsbadul „era vizitat cu regularitate de zeci și zeci de monarhi, diplomați și oameni de frunte ai Europei și ai lumii”, pentru ca în perioada interbelică ponderea acestora să scadă în mod semnificativ.

Presa a fost în epocă o oglindă fidelă a plecărilor și întoarcerilor de la Karlsbad și a întâlnirilor dintre politicieni, în stațiune, pe perioada sejurului lor acolo. Ziarele au și speculat foarte mult, de altfel, cu privire la contactele, reale sau doar presupuse, dintre oamenii politici și respectiv referitor la aranjamentele, planurile, hotărârile luate cu acest prilej. Concediile petrecute de cei din clasa politică se regăsesc în paginile ziarelor, adesea sub forma unor informații lacunare, fără a lipsi referirile mai consistente și chiar abordările ironice relativ la personaje care „fac cură” la Karlsbad și „lucrează în timpul concediului”. În legătură cu interesul arătat de presă și cu ceea ce „livra” aceasta despre prezența politicianilor în faimoasa stațiune montană, este semnificativă o afirmație dintr-o scrisoare a lui Octavian Goga, folosită de autor drept motto pentru capitolul V: „Mi-a sosit deunăzi un teanc de gazete din țară, un odios pachet de minciuni (Politică românească la Karlsbad)”.

Mereu în căutare de informații cu care să-și țină în priză cititorii, să-i delecteze și să-și mențină un nivel ridicat de audiență și vânzări, așa cum a funcționat din totdeauna presa de masă, ziarele din „Belle Epoque” și din anii interbelici n-au ignorat dimensiunea mondenă a mersului la băi, dimpotrivă au căutat-o și chiar au cultivat-o cu asiduitate, așa cum rezultă din capitolul VI al cărții, *Vara obligatoriu la Karlsbad (Mondenități)*. Pe măsură ce turismul, balnear și nu numai, se „democratizează” extinzându-se din zona elitelor aristocratice spre clasa mijlocie a societăților moderne, frecventarea unei stațiuni faimoase și cu un nume cât mai sonor – pe cât posibil Karlsbad – devine o referință obligatorie, pentru a satisface nevoia de prestigiu simbolic și onorabilitate socială. Societatea românească din perioada pe care o avem în vedere s-a pus în mișcare pe astfel de coordonate, fapt care a adus un material tot mai amplu și mai diversificat în paginile ziarelor de atunci. O prezență specială în stațiune a fost aceea a reginei Maria a României, ajunsă aici în 1932, într-o vizită privată, derulată sub forma unui „mare eveniment monden”, după cum afirmă autorul cărții. Numele suveranei României Mari s-a adăugat astfel în lista lungă a capetelor încoronate care au trecut, pasager sau mai sistematic, prin stațiunea austro-ungară, ulterior cehoslovacă. Deosebit de interesante sunt materialele vizuale care ilustrează acest capitol – caricaturi preluate din ziare, alături de fotografii, tot mai numeroase pe măsură ce arta fotografică și tehnologia tipografică avansează.

Anecdoticul, faptul divers, evenimentele sportive și nu în ultimul rând infracțiunile completează tabloul vieții care, în perioada estivală, se trăia cu intensitate maximă la Karlsbad/Karlovy Vary.

Lumea bună venită în vilegiatură la Karlsbad susținea o întreagă economic, aducea prosperitate aici, așa cum s-a întâmplat de altfel din totdeauna în locurile de cură și agrement vizitate de un public numeros. Capitolul VII al lucrării reconstituie aspecte de acest fel, „Karlsbadul economic” – pe baza surselor românești relevante pentru această temă. Despre ghiduri turistice și produse de artizanat, despre faimoasele ape minerale de aici, îmbuteliate și comercializate în afara stațiunii, inclusiv în România, despre agenții de voiaj și birouri de informare, despre publicitatea pentru hoteluri, pensiuni, restaurante și cabinete medicale, precum și despre redimensionarea turismului balnear în localitate după ce Karlsbad devine Karlovy Vary, prin intrarea stațiunii în componența statului cehoslovac după 1918, volumul semnat de Radu Mârza ne oferă o informație consistentă și de cel mai mare interes, care ascunde în spate un travaliu susținut al autorului, o frecventare îndelungată și temeinică a surselor relevante pentru temă.

Cură balneară din rațiuni de sănătate sau turism de agrement, venirea la Karlsbad a presupus deplasări, călătorii pe distanțe variabile, chiar și din afara continentului european. În acest sens, s-a creat în timp, odată cu procesul general de modernizare, o infrastructură de transport a cărei evoluție o prezintă, în sinteză, capitolul VIII și ultimul al cărții. Cum ajungeau vilegiaturiștii români la Karlsbad? Cu vaporul, „pe drumul de fier” cu trenul, cu automobilul și avionul; despre toate acestea autorul ne vorbește, conectându-ne prin informațiile pe care le oferă, la atmosfera unei epoci, la stiluri și modalități de a călători specifice, la impactul traversării unor peisaje variate asupra celor care se grăbeau să ajungă în stațiune și nu în ultimul rând la farmecul unor întâlniri, peste timp, cu fragmente din peisajul social și atmosfera specifică unei umanități în mișcare, nu în ultimul rând, atmosfera din gările de altădată – „instituții” de importanță fundamentală pentru turismul balnear din „Belle Époque”. Capitolul final, asemeni întregului volum, prezintă frânturi sau desfășurări mai ample de cazistică legate de frecventarea Karlsbadului, așa cum este, spre exemplu „lungul drum spre casă al familiei Argetoianu”, surprinsă în stațiune de începutul Primului Război Mondial. După toate probabilitățile, Constantin Argetoianu a fost primul român care s-a dus la băi cu automobilul, întorcerea acestuia de la Karlsbad căpătând forma unei adevărate aventuri, inteligibile grație ampleror memorii lăsate posterității de cunoscutul om politic român.

Spațiul restrâns al unei recenzii nu permite, din nefericire, o prezentare mai amplă a conținutului, chiar și atunci când este vorba de o carte foarte bună. Publicând acest volum Radu Mârza ne invită să descoperim o epocă și o lume, care se lasă abordate pornind de la practica vilegiaturii selecte și rafinate, așa cum era mersul „la băi” la Karlsbad/Karlovy Vary. Cartea de față are toate argumentele unui demers științific convingător: o documentare abundentă, acribie și rigoare în reconstituiri, o scriitură agreabilă și ușor de parcurs. Textul lucrării satisface nevoia de informare a cercetătorului exigent și, deopotrivă, dorința de delectare a unui cititor nespecialist, care caută o stare de bine sub forma refugului în lectură. Istoria culturală și, pe un plan mai general, istoriografia românească de azi, beneficiază de o contribuție de referință pentru care autorul merită toate felicitările și mulțumirile noastre.

Ion Cârja

 <https://orcid.org/0000-0003-3252-9470>

DOI: 10.59277/AIIGB/2023.62.27

The Romance-Speaking Balkans. Language and Politics of Identity, edited by Annemarie SORESCU-MARINKOVIĆ, Mihai DRAGNEA, Thede KAHL, Blagovest NJAGULOV, Donald L. DYER, Angelo COSTANZO, Leiden-Boston, Brill, 2021, 260 p.

Această recenzie (scrisă din perspectiva unui etnoistoric interesat de stadiul actual al cercetărilor privind romanitatea răsăriteană) cuprinde tema și aria largă a „Balcanilor vorbitori de limbă romanică” (*The Romance-Speaking Balkans*), incluzând Republica Moldova din estul european,